

Grammatisk oskuld bevarad

Docent Sven Linnér har i sin egenskap av gymnasieinspektör nyligen avgivit en rapport om hur gymnasiet fungerar när det gäller svenska språket. Rapporten diskuteras i denna artikel av adjunkt Sven J:son Lundquist, tidigare ordförande i dåvarande Läroverkslärarnas riksförbund och nu sekreterare i Svenskläraryöreningen. Det samlade resultatet av undervisningen i svenska på det nya gymnasiet kan betraktas som rent negativt, åtminstone ifråga om skriftlig framställning och språkanalys, konstaterar han. Ett av de dystraste kapitlen handlar om svensklärarnas bristfälliga akademiska utbildning. Artikelförf. efterlyser vidare en omfattande avnämrandeundersökning. »Utbildningskraven är inte längre nymornade, och man kan kanske hoppas på att kvantitetstänkandet i utbildningspolitiken någon gång lämnar plats även åt rimliga fordringar på kvalitet.»

Avnämrande är ett trist ord när det används i skolsammanhang. Men det har blivit en adekvat term i vårt utbildningssamhälle, där man investerar kapital i undervisning likaväl som i industrier och räknar med utbildat folk som med vilken fabriksprodukt som helst. Avnämmandets krav blir följaktligen i hög grad normerande för en läroanstalts utformning, även om samhällets krav i vidare mening och individens egna fordringar balanseras mot alltför ensidigt inriktade yrkeskrav. Som gymnasiet avnämmande betraktas i första hand näringslivet och vidareutbildningsanstalterna.

Vad vet vi då om avnämmandets krav? En hel del trodde vi oss veta efter 1960 års gymnasieutrednings betänkande, som kom att ligga till grund för vårt nuvarande gymnasium.

Detta gymnasiums läroplan i svenska, som det här är fråga om, skiljer sig från det gamlas bl a genom det starkare betonandet av praktiska färdigheter, inte minst muntlig framställning, samt ökat utrymme för utländsk litteratur, filmkunskap och dramatik. Härtill kommer de ökade kraven på studieteknisk färdighet, framförallt förmåga till orientering i ett mera omfattande studiematerial, till sammanfattningar och till kritisk analys. »Den karaktär, som ämnet får med hänsyn till det starka betonandet av kommunikationsfärdigheterna leder till att större utrymme bör beredas de språkliga delarna i kursplanen för det nya gymnasiet jämfört med det nuvarande», sade gymnasieutredarna 1963. Och med kommunikationsfärdigheter menade de »den språkliga delen av ämnet»,

inkluderande bla praktiska övningar i skriftlig och muntlig framställning.

Hur fungerar gymnasiet nu när det gäller svenskan? Att fälla en dom över det nya gymnasiet efter dess knappt två år gamla provotid är givetvis uteslutet. Men att redovisa skönjbara tendenser bör vara en plikt.

Ljuspunkter och brister

Som en upptakt till en målmedveten och konstruktiv kritik av utvecklingen på gymnasiet bör man kunna betrakta den rapport, som docent Sven Linnér i egenskap av gymnasieinspektör nyligen avgivit och som refererats och kommenterats i Svenska Dagbladet. Som sk avnämarrrepresentant för universitetet har han försökt bilda sig en uppfattning om »förutsättningarna för elevernas vidare utbildning» och »en utgångspunkt för bedömningen av hur denna bör utformas», och ämnet svenska har stått i centrum för hans uppmärksamhet.

Till ljuspunkterna i gymnasieundervisningen i svenska räknar Linnér bla elevernas ökade färdighet i att orientera sig i ett studiematerial, ökad beläsenhet i utländsk litteratur och bättre förmåga att uttrycka sig muntligt. De påtalade bristerna gäller, även de, både litteraturdelen i undervisningen och färdighetsdelen. Vad Linnér beträffande den förra särskilt anmärker på är reduktionen av den svenska litteraturen inklusive litteraturhistorien, och han frågar: »... vilken litterär och historisk bildning önskar vi att gymnasiet skall skänka?» Frågan är väl delvis för-

anledd av det konstaterade avsevärda avståndet mellan läroplanens ambitiösa intentioner och deras blygsamma förverkligande i klassrummet. Men den är också betingad av den splittring av kunskapsområdet som uppstår genom elevernas ofta stora valfrihet mellan olika texter och författare och som gör den gemensamma kunskapsbasen »ytterligt smal». Allt detta gör utgångsläget för fortsatta studier vid universiteten prekärt.

Att litteraturläsningen och -historien skulle inskränkas på det nya gymnasiet var förutsett. Svensklärarna konstaterade i sitt remissyttrande över förslaget att en »förstärkning av den språkliga sidan måste köpas till priset av en väsentlig inskränkning av litteraturstudiet, som föreningen (dåvarande Modersmålslärares förening) finner ytterst allvarlig», samtidigt som den med glädje hälsade de möjligheter till ökad språkträning, som kursplanerna i princip ville ge. Svensklärarnas kamp för sitt ämne inriktades följaktligen i första hand på ett bibehållande av ämnets timantal, en tyvärr resultatlös strid. *Timantalet reducerades med c:a 17 %.*

Negativt

Att vissa vinster trots detta gått att bokföra har framgått av det föregående. Men egendomligt nog tycks den anspråkslösa vinsten ligga mer på den litterära än på den språkliga sidan. Den avsedda ökade språkliga träningen har av allt att döma så långt ifrån motsvarat förväntningarna, att det samlade resultatet hittills kan betraktas som rent negativt, åtminstone vad

det gäller skriftlig framställning och språk-analys.

Den ökade beläsenheten i utländsk litteratur och en ökad orienteringsförmåga kommer naturligtvis avnämaren-universitetet till godo. Även några landvinningar, som inte berörts av Linnér men som påpekats av skolkonsulenten Sven Gustaf Edqvist i en kommentar i Svenska Dagbladet, är filmkunskap och dramatik, som fått ett inte föraktfullt utrymme i läroplanen. Men visst är reduktionen av den svenska litteraturen drastisk, som Linnér uttrycker det. Redan vid behandlingen av gymnasieförslaget framförde svensklärarna sina farhågor: »En närmare granskning av exempelvis kursplanen för årskurs 2 ger otvetydigt vid handen, att den tid, som skulle kunna ägnas varje moment, i många fall inskränker sig icke till timmar utan till minuter. Även om ämneskonferenser och lärare utnyttjar den frihet att om-disponera stoffet eller utesluta perifera moment, som Modersmåslärarnas förening förutsätter skall vara tillåten även på det nya gymnasiet, framstår diskrepansen mellan ämnesstoff och timplan som överväldigande.» Nog tycker vi svensklärare att farhågorna har besannats. Det är återigen tidsfaktorn som är destruktiv.

I den nuvarande gymnasieundervisningen koncentrerar sig enstaka elever eller elevgrupper på enskilda moment (texter och författare, ofta på motivkretsar) och får då otvivelaktigt en partiell fördjupning i sina studier. Men även om man skulle kunna konstatera, att de samlade kunskaperna inom en klassavdelning är

tillfredsställande, gäller detta endast i undantagsfall den enskilde eleven. Det måste bli luckor i hans kunskaper. Den vidsträckta valfrihet, som läraren och eleven har att välja och vraka i det oerhört omfattande litterära material, som står till förfogande, är inte enbart av godo. Den äventyrar också den fasthet och enhetlighet i undervisningen, som bl a är en förutsättning för en jämn nivå mellan gymnasierna. Följaktligen blir de universitets-studerandes förkunskaper i hög grad skiftande, ett förhållande som bromsar all samlad undervisning.

Oenhetligheten gäller också kontinuiteten i läroängsen. Svensklärarna påtalade på ett tidigt stadium splittringen av lärokurserna med en ständig varvning av olika moment – modernt och klassiskt – »som hindrar den systematisering, genom vilken man kan inordna författarna och deras verk i den levande litterära traditionen». En sådan bristande systematisering, i vilken även ingår en splittrad kronologi, kan man säga att Linnér sammanfattar under termen *bristande precision*. Denna gäller, enligt hans erfarenhet, bl a även förmågan att precisera innebörden av lästa texter, skriftlig framställning och grammatiskt kunnande.

Bristande precision

Bristande precision är naturligtvis lättast att konstatera i färdighetsmoment som skriftlig framställning och språk-analys. Att bristerna i gymnasisternas skrivförmåga är påtagliga tycks stå utom allt tvivel. Enligt

Linnér kan man tala om »en karakteristisk oförmåga». Svensklärarna i gemen torde instämma i påståendet. Hur man skall fördela ansvaret för detta kan vara svårt att avgöra. Grundskolan kan säkerligen inte frikännas. Men huvudorsaken är med all säkerhet här som i övriga fall den drastiskt nedskurna tiden för språkträning. Att skrivträningen blivit mångsidigare, vilket påpekats av Edqvist i den nämnda kommentaren, och alltså bli även omfattar »sammanfattningar, översikter, tekniska rapporter, affärsbrev och åtskilliga andra skrivtyper» kan givetvis innebära en vinst, framförallt för yrkeslivet. Men här har vi återigen samma ödesdigra splittring, som svensklärarna tidigare påtalat. Och att öva ett språk efter mer eller mindre stereotypa förebilder och få proven bedömda efter centralt utarbetade mallar måste ge en begränsad språkfärdighet. »Modersmålslärares förening håller före, att det främsta målet för gymnasiet övningar i svensk skrivning är att utveckla elevernas allmänna språkfärdighet så, att de utifrån denna kan bemästra olika även icke förut fixerade språkliga situationer», hette det i föreningens remissyttrande.

Nu förbereder skolöverstyrelsen ett skrivträningsprogram för gymnasiet. Ett sådant blir välkommet. Men hur långt som helst kan man inte komma enbart med rationaliserade hjälpmedel och raffinerade pedagogiska metoder. Inlärn timer kan till en viss grad programmeras men knappast övning, inlevelse och förståelse. Till det behövs det tid, tid och åter tid.

»Man kan gå igenom gymnasiet med sin grammatiska oskuld bevarad» konstaterar Linnér i sin rapport, och det kan bekräftas av de allra flesta språklärare. De bristande, ofta obefintliga, kunskaperna i språklära får nog till största delen skyllas på undervisningen i grundskolan. Men då både dennas läroplan och läroböcker tycks lämna ett tillfredsställande utrymme åt grammatikstudium måste man nog tala om en ren försummelse. Denna i sin tur kan nog härledas i första hand ur tidsbristen, i andra hand ur den moderna metodiken i främmande språk. En mer eller mindre renodlad direktmetod kan på kort sikt avstå från satsanalys, men för studier, som syftar längre än till ren turistkonversation är kunskap om språkliga strukturer en oavvislig fordran. Det har visserligen hetat, att svenskan inte skall vara de främmande språkens hjälpgumma när det gäller grammatik, men så är det i praktiken och har alltid varit. Några vattentäta skott mellan den grammatikundervisning, som borde finnas i svenska, och den som trots allt borde finnas i främmande språk, finns inte. Elevernas okunnighet i grammatisk terminologi försvårar eller snarare omöjliggör för svenskans del de resonemang om språkriktighet och stilistik, som är en integrerande del i färdighetsträningen. Och det var ju den som skulle prioriteras.

Lärarnas utbildning

Som avnämarrrepresentant för universitetet har Linnér inte kunnat undgå att i sin rapport även beröra svensklärarnas aka-

demiska utbildning. Den är naturligtvis ett kapitel för sig, och ett av de dystraste. Här skall inte upprepas den skrämmande exemplifiering på till skrattretande orimlighet nedbantad studietid, som Linnér anför, inte heller den utförligare redovisning av det närmast astronomiska avståndet mellan kursplaner och studietid, som Jan Stolpe lämnar i sina Kommentarer i BLM nr 3 1970. Den kompakta kritiken mot det omöjliga »blockämnet svenska» uppbärs av både lärare och studenter, men deras indignation borde delas av långt flera. Det nya gymnasiet kräver större lärarinsatser än förr och för detta utbildas lärare med »kunskaper som inte kan kallas annat än fundamentalt otillräckliga» (Linnér). Gymnasiekunskaperna och universitetsutbildningen är när det gäller lärare kommunicerande kärl, och det blir med nödvändighet en växelverkan mellan

nivåsänkningarna, som det blir omöjligt att hejda.

Det är ett gap mellan gymnasiet och universitetet. Hur skall det utfyllas? Linnér leker med tanken på ett »collegeår», en gammal önskedröm hos dem, som en gång kämpade för att bibehålla det 4-åriga gymnasiet. För närvarande är väl drömmen utopisk, i varje fall är en läraropinion (ev. stödd av elever) alldeles otillräcklig för att påverka dess förverkligande. Lärarna är part i målet, och det tillkommer ju samhället att fastställa mål och riktlinjer för undervisningen. Men tiden borde väl snart ånyo vara mogen för en omfattande avnämningundersökning. Utbildningskraven är inte längre nymornade, och man kan kanske hoppas på att kvantitetstänkandet i utbildningspolitiken någon gång lämnar plats även åt rimliga fordringar på kvalitet.